

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338,45 (477.64)

Павлішина Н. М.

Безверха В. О.

Запорізький національний технічний університет

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

У статті наведено підходи до визначення сутності категорії соціально-економічного потенціалу регіону. Визначено сутність та методики оцінки соціально-економічного потенціалу регіону. Оцінено соціально-економічний потенціал регіонів України та Запорізького регіону. Надано рекомендації щодо поліпшення рівня розвитку економічного та соціального потенціалу регіонів країни.

Ключові слова: регіон, соціально-економічний потенціал, оцінка потенціалу регіону, Запорізький регіон, регіони України.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку соціально-економічного потенціалу регіонів, підвищення їх конкурентоздатності неможливі без подолання проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ і відсталості в розвитку окремих територій країни. Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних та економічних цілей. Навіть якщо йдеться тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів, зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства, в суспільній свідомості, в традиціях і звичках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці соціально-економічного потенціалу регіонів України присвячено багато робіт. Зокрема, цій темі приділяли увагу І. Барило [6], Л. Ковальська [4], М. Орлатий [2], О. Посилкіна [9], В. Прохорова [3] та ін. У дослідженнях цих авторів розглянуто сутність категорії соціально-економічного потенціалу регіону, методику оцінки соціально-економічного потенціалу регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на інтерес науковців до оцінки соціально-економічного потенціалу країни та регіонів, невизначеною є система одиничних показників економічного та соціального потенціалів та субпотенціалів, тому це питання залишається актуальним і зумовлює необхідність проведення поглиблених досліджень.

Мета статті полягає у розгляді сутності соціально-економічного потенціалу регіону, методики оцінки соціально-економічного потенціалу регіону та обґрунтуванні вибору показників для оцінки СЕП; оцінці СЕП Запорізького регіону та наданні рекомендацій щодо поліпшення рівня розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних ринкових умовах стає все більш актуальним завдання визначення внутрішніх резервів економічного розвитку, вирішення якого пов'язується передусім із розробленням нових підходів до визначення суті, структури і методів оцінки соціально-економічного потенціалу регіону.

Соціально-економічний потенціал як показник економічної потужності регіону має величезне значення в розвитку економіки, особливо в даний період його розвитку існує необхідність у створенні економічних, господарських, виробничих, соціальних та інших умов і можливостей для більш прогресивного розвитку економіки за рахунок якісних чинників зростання [1].

Зміст поняття «соціально-економічний потенціал регіону» розкривається через сутність його складників:

– регіон. У сучасних дискусіях із приводу визначення поняття «регіон» переважає комплексний, поліаспектний погляд. Визначення згаданого поняття значною мірою залежить від підходу дослідника та цілей, яких він прагне досягти. Найбільш відомим є трактування регіону як частини держави, яка має владні структури субнаціонального рівня. У науковій літературі 1980-х років багато авторів, визначаючи поняття «регіон», особливо увагу приділяли територіальному аспекту, розуміючи регіон як територіально-просторову одиницю. Інші вчені зосереджували увагу на управлінському аспекті, інтерпретуючи регіон, з одного боку, як систему управління, з іншого – як структурний підрозділ, що виконує певні функції. Оскільки категорії «регіон» притаманна властивість системи, тому найчастіше регіон розглядається як економіко-соціальна або адміністративно-господарська система [2, с. 10];

– потенціал. У Великій радянській енциклопедії дається визначення терміну «потенціал», який дає підстави застосувати його до різних галузей науки і діяльності людини залежно від того, про яку сукупність засобів, предметів праці, запасів, джерел, наявних можливостей йдеться [2, с. 19]. Це тлумачення містить у собі два аспекти: наявність ресурсів і цільову спрямованість їх використання. На думку В. Прохорової, потенціал – це певний набір ресурсів, необхідних для нормального функціонування регіону [3]. У категорію «потенціал» входять виробничий, природно-ресурсний, трудовий, інвестиційний, інноваційний потенціали.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що соціально-економічний потенціал – це сукупна

здатність наявних трудових, матеріально-технічних, фінансових, природних та інших ресурсів забезпечити максимальні дані в умовах обсягу виробництва товарів та послуг для найбільш повного задоволення індивідуальних та колективних потреб суспільства [1–3].

Під час формування потенціалу регіону одним з основних є структурний підхід, у разі використання якого з'являється можливість виявляти пріоритети між елементами потенціалу для встановлення їх раціонального співвідношення і підвищення обґрунтованості розподілу між ними ресурсів. Виходячи із цього, Л.С. Ковальська пропонує оцінювати регіон не за окремими групами його потенціалу, а вивчати його в комплексі і на основі проведеного аналізу потенціалу регіонів, що дає змогу виділити регіони з високим потенціалом, з потенціалом вище середнього, із середнім потенціалом, із потенціалом нижче середнього та з низьким потенціалом (за іншою класифікацією середньорозвинені, проблемні регіони і регіоні-лідери) [4].

Розглянемо кожний складник економічного потенціалу і визначимо методичні основи їх оцінки (табл. 1).

Соціально-трудова потенціал характеризується людськими ресурсами і можливістю поліпшення якості населення регіону, яка визначається загальною чисельністю населення, його віковим складом та складом за статтю, динамікою зростання (зменшення) населення, міграційними процесами.

Соціально-трудова потенціал регіону має такі складники:

- відтворення і фізичне здоров'я;
- інтелектуальні ресурси;
- культурно-етичний потенціал [3].

Залежно від ознак економічного і соціального розвитку регіони можуть бути розділені на низку типів. До найважливіших показників типології регіонів слід віднести:

- наявність природних ресурсів;
- рівень економічного і соціального розвитку;
- структуру господарства;
- екологічний стан регіону;
- ступінь розвитку виробничої та соціальної інфраструктури;

– демографічну ситуацію.

Визначають такі типи регіонів: депресивні, стагнаційні, піонерні, мікрорегіони, або первинні економічні регіони, економічні регіони первинного порядку, або генеральні регіони вищого порядку,

програмні (планові), унікальні (проблемні та проєктні) [5, с. 285].

Одним з основних методів, що може бути використаний для виявлення особливостей економічного потенціалу регіонів України, є математично-статистичний метод. Він полягає у математичних розрахунках таких показників, як природно-ресурсний, виробничий, трудовий, інвестиційний та експортний потенціали. На цій основі розраховано загальний інтегральний показник економічного потенціалу регіонів України [6].

Групкування регіонів України за інтегральним економічним потенціалом у 2016 р. має такий вигляд:

- високий потенціал – Дніпропетровська, Київська, Запорізька, Донецька області;
- потенціал вище середнього – Луганська, Полтавська, Харківська, АР Крим, Одеська та Миколаївська області;
- середній потенціал – Черкаська, Львівська, Сумська, Закарпатська, Кіровоградська та Херсонська області;
- потенціал нижче середнього – Вінницька, Чернігівська, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська та Хмельницька області;
- низький потенціал – Тернопільська та Чернівецька області [7].

У підготовчому етапі оцінки буде здійснено відбір локальних показників оцінки СЕП. У рамках кожного з підходів до визначення структури СЕП різні науковці включають у неї різні одиничні показники, варіюючи їх кількість та зміст [3; 8; 9]. Проте ми дотримуємося погляду, що сутність СЕП регіону може бути розкрита у розрізі висвітлення економічного та соціального потенціалів, як окремих його складників з обов'язковою конкретизацією субпотенціалів та індикаторів – одиничних показників, що відображають склад субпотенціалу та можуть слугувати базою для порівняння і побудови тренду, тобто прогнозування напрямку розвитку соціально-економічних процесів.

Аналізуючи частоту використання окремих одиничних показників, пропонується така система показників у розрізі складників економічного та соціального потенціалів та субпотенціалів (табл. 2) [3; 8; 9].

Чисельність наявного населення в Запорізькій області на 01.11.16 становила 1 742 875 осіб. Упродовж січня-жовтня 2016 р. чисельність населення зменшилося на 10 767 осіб за рахунок природного та міграційного скорочення на 10 026 та 741 особу відповідно [10].

Таблиця 1

Показники структурних компонентів економічного потенціалу регіону

Структурний компонент економічного потенціалу	Показники, що визначають даний компонент структури
1	2
Виробничий потенціал	Грошове вираження загальної кількості основних засобів Ступінь зносу основних засобів
Природно-ресурсний потенціал	Кількість основних природних ресурсів, що є доступними для використання
Трудовий потенціал	Чисельність економічно активного населення Кількість осіб, що мають вищу освіту Кількість осіб, що підвищили кваліфікацію
Інвестиційний потенціал	Визначається показниками виробничого, природно-ресурсного, трудового та інноваційного потенціалів
Інноваційний потенціал	Кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи Кількість вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації Кількість інноваційно активних підприємств

Джерело: складено за [8, с. 124]

**Система одиничних показників оцінки економічного
та соціального потенціалів та субпотенціалів Запорізького регіону**

Економічний потенціал			Соціальний потенціал		
№ п/п	Субпотенціал	Показник	№ п/п	Субпотенціал	Показник
1	Макроекономічний	ВРП на одну особу	1	Кадровий	Кількість працівників наукових організацій
		Індекси промислового виробництва			Кількість докторів та кандидатів наук в економіці
		Частка промисловості в структурі економіки регіону			Кількість студентів у ВНЗ
2	Маркетинговий та інноваційний	Показник експорту	2	Життєвий рівень населення	Економічно активне населення у віці 15-70 років
		Обсяг реалізованої промислової продукції			Зайнятість населення у віці 15-70 років
		Оборот роздрібної торгівлі			Заборгованість із виплати заробітної плати
		Вантажообіг за всіма видами транспорту			Індекс споживчих цін
		Індекси промислової продукції (профільної для регіону)	3	Соціальної забезпеченості	Середньомісячна заробітна плата одного працівника номінальна
		Інноваційна активність промислових підприємств			Середньомісячна заробітна плата одного працівника реальна
Впровадження інновацій на промислових підприємствах	Середній розмір призначеної протягом року субсидії				
3	Інвестиційний	Прямі іноземні інвестиції на одну особу	4	Працевлаштування	Кількість осіб із доходами нижче середнього
		Обсяг капітальних інвестицій			Кількість зареєстрованих безробітних
4	Зовнішнь-економічний	Зовнішньоторговельний оборот			Кількість вільних робочих місць
		Сальдо експорту та імпорту товарів та послуг			Навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце

Середньомісячна заробітна плата по області за січень-листопад 2016 р. становила 4 993 грн. (п'яте місце серед регіонів) і збільшилася порівняно з відповідним періодом 2015 р. на 21,0% (20-е місце серед регіонів).

Індекс реальної заробітної плати – 107% (17–18-е місця серед регіонів).

Чисельність безробітного населення у віці 15–70 років (за методологією МОП) за січень-вересень 2016 р. становила 79,2 тис. осіб, що на 1,5% більше, ніж за відповідний період 2015 р. (78,0 тис. осіб).

Загальний індекс споживчих цін в області в листопаді 2016 р. по відношенню до грудня 2015 р. становив 111,7% (18-е місце).

Суттєво підвищилися ціни (тарифи) на: житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (на 48,8%); у сфері освіти (на 11,2%), охорони здоров'я та транспорту (на 8,7%); послуги ресторанів та готелів (на 8,2%); товари та послуги відпочинку і культури (на 5,6%); одяг і взуття (на 4,4%); різні товари та послуги (на 3,1%); предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла (на 2,0%); послуги зв'язку (на 0,7%).

Ціни на ринку палива в середньому зросли на 19,2%.

Загальний обсяг реалізованої промислової продукції за січень-листопад 2016 р. становив 127,3 млрд. грн., або 8,1% обсягу реалізації по Україні (четверте місце серед регіонів України).

Підприємствами області вироблено 23,8% загального обсягу електроенергії в Україні, високовольтної апаратури – 70,6%, сталі – 37,1%, чавуну – 15,4%, прокату чорних металів – 26,6%.

Індекс обсягу промислового виробництва за січень-листопад 2016 р. становив 96,7% (22-е місце, у січні-листопаді 2015 р. – 95,0%).

Серед видів промислової діяльності негативна динаміка спостерігалася у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – на 4,1%; металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, окрім машин і устаткування – на 0,1%; виробництві хімічних речовин та хімічної продукції – на 7,2%; текстильному виробництві, виробництві одягу та шкіри – на 0,2%.

Загальні причини зниження обсягів виробництва актуальні для більшості галузей промисловості: втрата традиційних ринків збуту продукції та дія торговельних (транспортних) обмежень із боку Російської Федерації, зниження цін на світових товарних ринках, підвищення рівня вартості енергоносіїв та тарифів на електроенергію, нерегулярні замовлення та фінансові ускладнення виробників, високі відсоткові ставки на кредитні ресурси, недостатність фінансування державних програм розвитку реального сектора [10].

Рекомендації щодо поліпшення рівня розвитку економічного та соціального потенціалу регіонів країни наведено в табл. 3.

Висновки. Вивчено сутність та зміст соціально-економічного потенціалу регіону. Розглянуто методику оцінки соціально-економічного потенціалу регіону, пропозиції науковців щодо вибору показників для оцінки регіонів та обґрунтовано вибір показників для оцінки СЕП. Запропоновано систему одиничних показників оцінки економічного та соціального потенціалів та субпотенціалів Запорізького регіону. Наведено рекомендації щодо поліпшення рівня розвитку соціального потенціалу регіонів країни. Постійна порівняльна оцінка розвитку СЕП регіонів України дасть змогу оцінити ефективність державного регулювання їх складників за напрямками та забезпечити зростання СЕП регіонів, базуючись на результатах оцінок.

Рекомендації щодо поліпшення рівня розвитку економічного та соціального потенціалів регіонів країни за групами факторів впливу

Групи факторів впливу	Змістовні напрями
1	2
Економічні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення відповідності середньої заробітної плати прожитковому мінімуму; - впровадження заходів щодо стабілізації зростання ВРП; - перехід від економіки промислового типу до економіки, заснованої на знаннях
Демографічні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження державних та регіональних програм із регулювання демографічної політики; - поліпшення системи медичного обслуговування; - впровадження програм стимулювання народжуваності, специфічних систем та методів заохочення; - пропаганда сім'ї та здорового способу життя; - поліпшення системи оцінювання рівня захворюваності, медичного обслуговування та соціального захисту
Освітні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація освітньої інфраструктури; - підвищення рівня освіченості населення; - впровадження системи управління якістю професійної освіти; - підвищення загального рівня культури та здоров'я населення; - забезпечення утворення нових загальноосвітніх закладів у Запорізькій області
Трудові фактори	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження системи стимулювання ефективної зайнятості; - забезпечення спадкоємності поколінь у трудовій сфері; - забезпечення структури підготовки кадрів потребам економіки; - проведення регулярного моніторингу ринку праці; - зниження рівня травматизму на підприємстві за допомогою впровадження сучасних методів організації праці; - провадження програм боротьби з безробіттям (особливо з прихованим та безробіттям серед молоді); - вдосконалення системи стимулювання створення нових робочих місць за рахунок розвитку малого та середнього бізнесу
Фактори рівня добробуту та соціальної підтримки	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня доходів домогосподарств за рахунок підвищення заробітних плат та рівня негрошових доходів; - проведення політики зниження цін; - зменшення рівня тінізації доходів населення; - проведення політики боротьби зі злочинністю у найбільш проблемних регіонах; - впровадження програм забезпечення житлом населення, що його потребує; - зниження рівня витрат населення на продукти харчування та комунальні послуги
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження екологічно чистого виробництва; - розроблення системи преміювання для підприємств, що використовують очисні технології на виробництві; - розроблення ефективної екологічної інфраструктури для запобігання викидам стаціонарними джерелами; - створення або запозичення нових методів та засобів переробки; - створення речей повсякденного використання з мінімальними періодами розкладу; - проведення ефективної екологічної політики

Список використаних джерел:

1. Школа В.Ю. Економічний потенціал регіону та його складові / В.Ю. Школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25831/1/Shkola.pdf>.
2. Орлатий М.К. Ресурсний потенціал регіону : [навч. посіб.] / М.К. Орлатий – К. : НАДУ, 2014. – 724 с.
3. Прохорова В.М. Соціальний потенціал регіону: методологічні аспекти / В.М. Прохорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/217.pdf>.
4. Ковальская Л.С. Методический подход к оценке регионального потенциала / Л.С. Ковальская // Эффективная экономика. – 2011. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_5_52.
5. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів : [навч. посіб.] / М.О. Джаман. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 384 с.
6. Баріло І.М. Оцінка економічного потенціалу регіонів України / І.М. Баріло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/9752>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Кримська Л.О. Моделювання економічного потенціалу регіону (на прикладі Запорізької області) / Л.О. Кримська, М.В. Попова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 122–126.
9. Посилкіна О.В. Актуальні аспекти оцінки соціально-економічного потенціалу фармацевтичних підприємств / О.В. Посилкіна, О.А. Яремчук, О.Ю. Горбунова // Управління, економіка та забезпечення якості у фармації. – 2009. – № 1. – С. 39–42.
10. Офіційний сайт Запорізької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/news/34738/pro-pidsumki-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-za-sichen-listopad-2016-roku.html>.

Павлишина Н. М.

Безверха В. О.

Запорозький національний технічний університет

ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННОГО РЕГИОНА НА ПРИМЕРЕ ЗАПОРОЖСКОГО РЕГИОНА

Резюме

В статье приведены различные подходы к определению сущности категории социально-экономического потенциала региона. Изучены сущность и методики оценки социально-экономического потенциала региона. Оценен социально-экономический потенциал регионов Украины и Запорозьского региона по сравнению с другими регионами. Даны рекомендации по улучшению уровня развития экономического и социального потенциала регионов страны.

Ключевые слова: регион, социально-экономический потенциал, оценка потенциала региона, Запорозьский регион, регионы Украины.

Pavlishina N. M.

Bezverkha V. O.

Zaporizhzhia National Technical University

ASSESSMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL OF INDUSTRIAL AREAS ON THE EXAMPLE OF ZAPORIZHZHIA REGION

Summary

The article delves into various approaches to determine the socio-economic potential of the region. The main aspects and methods of assessment of the regional socio-economic potential are studied in the article. The socio-economic potential of Ukraine and Zaporizhzhia regions is evaluated in comparison with other regions. Recommendations for improving the level of development of economic and social potential of regions of the country are given.

Keywords: region, social and economic potential, assessment of regional potential, Zaporizhzhia region, regions of Ukraine.